

דרישונות

פרשת ואתחנן, תשע"ח, מספר 1279

באיזה כתב נכתבו התורה והלוחות?

יוחנן קאפח

על פי ביאורם של רש"י ושל רבים אחרים,² לדעת ר' יוסי הלוחות וספרי התורה נכתבו תחילה בכתב העברי הקדום, ורק מאוחר יותר, בתחילת תקופת בית שני, עברו לכתוב את ספרי התורה בכתב ה"אשורי", שאותו 'העלו' מבבל. מלבד הנועזות בשיטה זו, רבים מצאו בה גם סתירה למקורות תלמודיים אחרים, שמהם עולה שהלוחות נכתבו בכתב אשורי, ומאז ועד היום לא השתנה הכתב, כגון:³

1. בתלמוד במסכת שבת (קד ע"א) מובא בשם רב חסדא: "מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין". אמירה זו נסמכת על ההנחה שהלוחות נכתבו בכתב אשורי, שבו האותיות מ"ם וסמ"ך כוללות שטח המוקף מכל עבריו. בכתב העברי הקדום תכונה כזו מצויה, למשל, באות ע"ן, אך לא באותיות מ"ם וסמ"ך.⁴

2. בתלמוד במסכת מגילה (ב ע"ב) מובא, שלאחר שניתנה תורה אין נביא רשאי לחדש ולשנות בה דבר, ואפילו לא לקבוע איזה אות תיכתב באמצע מילה ואיזה אות בסופה (כגון היכן נכתבת מ"ם פתוחה והיכן מ"ם סתומה). ואם כן,

על פי המתואר בפרשתנו, משה נצטווה לפסול לוחות שניים, להעלותם אל ההר, ושם יכתוב ה' עליהם את עשרת הדברות: "בַּעַת הַהוּא אָמַר ה' אֵלַי פֶּסֶל לְךָ שְׁנֵי לוחֹת אֲבָנִים... וְאֶכְתֹּב עַל הַלְּחֹת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלְּחֹת הָרְאשִׁימִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ... וְאֶפְסַל שְׁנֵי לוחֹת אֲבָנִים פְּרָאשִׁימִים... וְיִכְתֹּב עַל הַלְּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרְאשִׁוֹן" (דב' י:א-ד). התורה אינה מבארת באיזה כתב נכתבו הלוחות, ובאיזה כתב כתב משה את ספר התורה (דב' לא:ט). האם נכתבו הלוחות בכתב הדומה לכתב הנוהג כיום בספרי התורה, ובכתיבה העברית בכלל, או בכתב העברי הקדום, שהיה מקובל אז בכנען.

שאלה זו נדונה בעבר בבימה זו מן ההיבט המדעי-ארכיאולוגי.¹ להלן אציג בקיצור נמרץ את הנאמר בדברי חז"ל ובפרשניהם. בתלמוד הבבלי מובאת מחלוקת תנאים בשאלה זו (סנהדרין כא ע"ב):

תניא, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל, אילמלא קדמו משה... ואף על פי שלא ניתנה תורה על ידו - נשתנה על ידו הכתב... למה נקרא "אשורית" - שעלה עמהם מאשור.

תניא, רבי אומר: בתחלה בכתב זה ניתנה תורה לישראל, כיון שחטאו - נהפך להן לרועץ, כיון שחזרו בהן - החזירו להם... למה נקרא שמה "אשורית" - שמאושרת בכתב.

רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אליעזר בן פרטא שאמר משום רבי אלעזר המודעי: כתב זה לא נשתנה כל עיקר.

² כגון: אחד מן הגאונים (תשובות הגאונים, הרכבי, שנח); בעלי התוספות שם; רבי יוסף אלבו, ספר העיקרים ג, טז; מהר"ם אלשיך סי' עד; מהרש"א, חידושי אגדות, סנהדרין כא ע"ב ועוד.

³ קושיות אלו הובאו על ידי רבים, לדוגמה: ריטב"א, מגילה ב ע"ב; רבנו חננאל סנה' כב ע"א; רבנו מאיר ב"ר טודרוס הלוי אבולעפיה (הרמ"ה. ספרד, 1170-1244), בספרו "יד רמ"ה" על מסכת סנהדרין; מהר"ל, תפארת ישראל, סד; שו"ת רדב"ז ג, תמב; ר' דוד טעביל, 'דרוש ו', דרשות בית דוד, ירושלים תשע"ה, עמ' קצא-רכה; ועוד.

⁴ ואומנם בירושלמי (מגילה פרק ראשון) נאמר "מאן דאמר לרעץ ניתנה התורה - ע"ן מעשה ניסים; מאן דאמר אשורי ניתנה התורה - סמ"ך מעשה ניסים".

* הרב ד"ר יוחנן קאפח, מרצה לתנ"ך ודיקן הסטודנטים במכללת "אורות ישראל" ברחובות.

¹ ראו ד"ר חגי משגב, "חרות על הלוחות - על הכתב והתפתחותו", דף שבועי לפרשת יתרו תשע"ז (מס' 1208).

שכתב שהעיקר כשיטת ר' יוסי היה ר' יוסף אלבו, מחבר "ספר העיקרים" (ג, טז). הוא הסביר, שהמניע של עזרא לשנות את הכתב (שבו נכתבו הלוחות והתורה) לכתב אשורי נוכרי היה – לעשות זכר לגאולת בבל, כדרך שעשו אותם גולים בהביאם את שמות החודשים מבבל.

כמעט כל מי שעסק בסוגיה זו אחרי ר' יוסף אלבו, יצא מגדרו על מנת לבטל את דבריו. לדוגמה, הר' יעקב בן חביב כתב:

עם היות שכבר גמרתי בדעת... שלא להאריך לכתוב בספר זה זולתי לשון המשנה והגמרא... לא יכולתי להתאפק ולמשוך קסת הסופר אשר במותני מלכתוב קצת במקום הזה על ענין דרוש אמוני גדול הערך... ואשתומם על המראה כשעיינתי במה שכתב הר"י אלבו... אשר בו שם מכשול... ורחמנא ליצלן מלומר כן.¹⁰

דחיית הכרעתו של ר' יוסף אלבו נעשתה בדרך כלל בכלים תלמודיים; כגון הטענה שר' יוסי יחיד בדבר כנגד רבי ורבי שמעון בן אלעזר, הסוברים שמלכתחילה נכתבו הלוחות והתורה בכתב האשורי; הלכה כר' אליעזר המודעי (שבשמו נאמרה דעת ר' שמעון בן אלעזר) מכיוון "דכולהו הני תלמידי ניהו לגביה",¹¹ וכן משום שהאמוראים בהמשך הסוגיה דנים ומסבירים את שיטת רבי שמעון בן אלעזר, ואם כן משמע שהכריעו כדבריו. אלא שנראה, שעיקר דחייתם נבעה מהחשש של פגיעה בתוקפה של עוצמת המסירה, שעברה מדור לדור, כמו שכתב הרב חיון: "כי לפי דעת ת"ק (=ר' יוסי) יהיה זה חסרון בחק הדת, והוא שלא תהיה עתה בידינו כתובה בכתב שנכתב ע"י משה".¹²

נחתום את הדיון בכך, שעל אף האמור, נראה שמהרש"א נטה להכריע כר' יוסי, ומחמת כן דחה את הקושיות שנאמרו על הכרעת "ספר העיקרים".¹³ גם הרמ"מ כשר שכתב באריכות על הנושא, הביא במהלך דבריו תשובה לכל אחת מהטענות שנטענו כנגד ההכרעה כר' יוסי.

¹⁰ עין יעקב, מגילה ב ע"ב.

¹¹ יד רמ"ה (לעיל הערה 3), סנהדרין כב ע"א.

¹² ר' יוסף חיון (לעיל הערה 5), עמ' 244.

¹³ כך גם לדעת מ"מ כשר (לעיל הערה 9), עמ' ח. וראו עוד שם באריכות ובפירוט רב דיון בסוגיה זו, עפ"י העולה מדברי חז"ל השונים ומדברי פרשניהם.

בוודאי שאינו רשאי לשנות את הכתב כולו.

3. כיצד ניתן לומר שהלוחות נכתבו בכתב עברי קדום, והרי דרשו חכמים דרשות רבות בצורת האותיות (ראו שבת שם), ואפילו על כל קוץ וקוץ שבהן (ראו עירובין כא ע"ב)?! עובדה זו מלמדת על כך שהכתב האשורי "עשוי בהסכמה א-לוהית ולא בהסכמה אנושית כשאר הכתבים",⁵ ועל כן דרשוהו חכמים.

בשל קושיות אלו ואחרות, הציעו כמה מן הראשונים והאחרונים להסביר את דברי ר' יוסי כך, שיובן שגם לדעתו נכתבו הלוחות בכתב האשורי המקודש. הריטב"א, ואחריו הרב חיון ור' יעקב חביב הסבירו, שהלוחות וספר התורה שכתב משה והונח בארון נכתבו בכתב אשורי, אבל לישראל לא הותר לכתוב את ספריהם אלא בכתב העברי העתיק.⁶ רדב"ז ור' יעקב טעביל הסבירו כי הלוחות הראשונים בלבד נכתבו בכתב האשורי המקודש, ולאחר שחטאו ישראל בעגל, ניטל מהם אותו כתב והם הורשו לכתוב רק בכתב העברי הקדום, שבו נכתבו גם הלוחות השניים.⁷ מהר"ל סבור כי הלוחות נכתבו בכתב האשורי, ורק ספרי התורה נכתבו בכתב העברי.⁸

כמעט כל הראשונים והאחרונים שנזקקו להכריע בין שלוש השיטות של התנאים, הכריעו כדעת רבי שמעון בן אלעזר, שהכתב שנכתבו בו הלוחות וספרי התורה הוא הכתב האשורי, והוא קרוי כך משום שהוא כתב מיושר וטוב, ולא מפני שהובא מאשור.⁹ היחיד

⁵ ר' יוסף חיון, "נספח ח – מאמר בענין הכתב העברי", בתוך: א' גרוס, ר' יוסף בן אברהם חיון: מנהיג קהילת ליסבון ויצירתו, רמת-גן תשנ"ג, עמ' 245.

⁶ כ"כ ריטב"א (לעיל הערה 3); הרב חיון (לעיל הערה 5), עמ' 243; ר' יעקב חביב, עין יעקב, מגילה ב ע"ב.

⁷ כן היא מסקנת רדב"ז (לעיל הערה 3) ור' דוד טעביל (לעיל הערה 3), עמ' קצז.

⁸ כ"כ מהר"ל (לעיל הערה 3).

⁹ כן הכריעו הגאונים (שו"ת הגאונים [הרכבי] שני"ח); רבנו חננאל (סנהדרין כא ע"ב); רמב"ם (פירוש המשנה ידיים ד, ה; שו"ת הרמב"ם רסח); רמב"ן (בהקדמה לפירוש התורה. על שיטת רמב"ן ראו עוד אצל מ"מ כשר, "כתב התורה ואותיותיה", תורה שלמה כט, עמ' ח); יד רמ"ה (לעיל הערה 3); ריטב"א (מגילה ב ע"ב), ר"י אבן שועיב (דרשות פרשת שלח לך); ר' יוסף חיון (לעיל הערה 5), עמ' 245.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר

עורכת לשון: רחל הכהן שיף